

Kozma Vera

textiltervező (Antwerpen, Belgium, 1937. június 1.)

Ötéves koromig nagyon meg voltam elégedve a világgal. Mesélték, minden szembejövőre rámosolyogtam. Ennek helyszíne Belgium volt, Antwerpenben születtem 1937-ben. Apám a Bell Telefon cégnél fejlesztőmérnök volt, anyám fényképésznő. Otthon is franciául beszélünk. Hogy apám magyar, sőt magyar zsidó, arról semmit sem tudtam. (Anyám osztrák zsidó volt.)

Amikor 1940-ben a németek elfoglalták Belgiumot, az életünk egy darabig változatlan maradt, hiszen ebben az országban a vallást nem regisztrálták, az magánügy volt. A Gestapónak két évébe került, mire összeállították a zsidólistákat és megkezdték a deportálásokat. Amikor anyám szüleit a

holmijukkal együtt feltuszkolták egy teherautóra, mindenki azt hitte, hogy ez vidékre való kitelepítést jelent. Az, hogy öregeket megsemmisítő táborokba vigyenek, arra akkor még senki nem gondolt. Charlotte nagymamám cukorbeteg volt, Poldi nagyapa a veséjével bajlódott, ezért nehéz lett volna bujkálniuk.

Amikor apám elvesztette az állását, és a személyi igazolványának mind a négy oldalára rábélyegezték a nagy J betűt (Jude), a szüleim a megkeresztelkedés mellett döntöttek. Új iratokat kaptunk, vidéken egy padláson húztuk meg magunkat, majd 1942 novemberében Budapestre utaztunk, pontosabban Újpestre, ahol apám családja élt. Apám csodálatosan kiismerte magát a legbonyolultabb áramkörök között, de hogy mikor milyen útirányt választott, melyik vonatra szállt fel, az valahogy nem vallott nagy tájékozottságra.

Mire hétéves lettem, a családomból csak anyám fotói maradtak meg. Mindenkit deportáltak, összesen 14 közeli rokonomat, egyedül apám élte túl, pedig a halálhírével érkeztek meg a vele egy táborban lévőik. Már felszabadultak, amikor ő is elkapta a tífuszt. Bevitték egy Lambachban működő katonai kórházba. Napokig volt eszméletlen, de a penicillin megmentette. Az amerikai hadsereg már akkor ismerte ezt a gyógyszert. Csak 1945 augusztusában ért haza Budapestre.

A nővéremnek és nekem idegenek adtak heteken keresztül vízben főtt sárgaborsót egy kelenföldi pincében. A töltés túloldalán az oroszok, nálunk a németek. Amikor már nem lehetett a közeli nyomókúthoz vízért menni, mert mindenkire lőttek, a lakók kutak ástak a pincében, de ott keserű gyógyvíz gyűlt össze. Néhány nap múlva leesett a hó, az oroszok fehér lepedőkbe burkolva vonultak be. A felettünk lévő három emeletet szétlőtték, de nem omlott ránk, életben maradtunk. Még egy ideig a pincében éltünk. Az oroszok a töltés mentén villanyoszlopnak való fákat hántoltak. Mi, gyerekek összeszedtük a forgácsot tüzelőnek, és közben kenyeret koldultunk a katonáktól.

A Sváb-hegyen, a Diana úti iskolában voltam 1945 nyarán, árvaházat rendeztek itt be. Piros pöttyös egyenruhában kirándultunk a Normafához. Itt találkoztam ismét apámmal. Azt hittem, nemsokára anyám is megérkezik. Vele rendszeresen álmodtam, és álmomban franciául beszéltem vele.

A következő években lelkes úttörő voltam. Apám újra megnősült, a Standard gyár műszaki igazgatója lett, 1948-ban Kossuth-díjjal tüntették ki a magyar telefonközpontok újjáépítéséért. Ezzel sehogy sem volt összhangban, hogy egy évvel később lecsukták, szabotálással vádolták, és 15 év fegyházra ítélték. Megismerkedtem a házkutatás, leltározás és vagyonekbevitel élményével. Levelezni, látogatni, csomagot küldeni csak 1953-tól, Sztálin halála után lehetett. 1954-ben szabadult. Egyszer én is meglátogathattam, a sűrű rács, a távtartó korlát mindkét oldalon pontosan olyan volt, mint Mészáros Márta Napló gyermekeimnek című filmjében.

A textiltechnikumba jelentkeztem, hogy minél előbb keresőképes foglalkozásom legyen. Amikor apám hazajött, ismét gondolhattam továbbtanulásra. Az Iparművészeti Főiskola textil szakára jelentkeztem, 1960-ban diplomáztam.

A barátaim, iskolatársaim közül nagyon sokan elhagyták az országot 1956-ban. Minden okom megvolt rá, hogy velük tartsak, kivéve egyet: nem akartam kockáztatni, hogy apámat ismét lecsukják. Ez akkor reális veszély volt. Ő pedig öregnek tartotta magát az újrakezdéshez.

Diploma után különböző gyárakban dolgoztam tervezőként, később tervezőintézetekben (Kötszövőipari Mintázó Üzem, Magyar Divat Intézet, OKISZ-labor), végül 1974-től „szabadúszó” lettem, saját műhelyemben készítettem egyedi darabokat és kis szériákat.

Különböző kiállítócsoporthoz lettem a tagja: 1968-ban alakult a Prizma 13, 1991-től működött a Modern Etnika ruhacsoport, 1997-től a Domb kézműves baráti társaság. Mindegyik csoporttal számos hazai és külföldi kiállításon vettem részt. Egyik sem volt üzleti vállalkozás, közös művészi szemléletre, baráti kapcsolatokra épült szerveződések voltak, gyakran különböző szakmák között. A politikai megosztottság ezeket a csoportokat is érintette, de a közös művészi feladatok, az egymás iránti barátság és megbecsülés többnyire felülírta, lényegtelenné tette az eltérő nézeteket.

Most nyugdíjas éveimet élem. Írtam egy könyvet *A kézikötés története* címen. Három évig dolgoztam rajta, közben megtanultam a számítógépen szöveget szerkeszteni (2004-ben jelent meg). Az e-maillal, a mobil-telefonnal is megbarátkoztam, de például a telefonregiszterről visszatértem a noteszre, és a digitális fényképezőgéppel sem kötöttem még barátságot. Sajnálom, hogy a hagyományos levelezés kimegy a divatból. Az e-mail gyorsabb, de személytelenebb. Gondolom, kézzel írni, kézírást olvasni nemsokára egy kutatószakma lesz, mint napjainkban az, ha valaki ógörög szövegeket is tud olvasni.

Néhány éve képeket készítek, montázsokat, melyekben felhasználok a régi családi fotóimat és újakat is, úti képeket. Rajzzal, textilekkel kombinálom őket. Újabban olajjal festek vászonra. Zenét hallgatni, beszélgetni, festeni számomra a legfőbb élvezetek.

A fiam külföldön él a családjával együtt, az unokáimat is ritkán látom. Még tudnak magyarul, de én már nem bírok megtanulni angolul.

A férjem szemléletéhez a buddhista elvek állnak a legközelebb, öregségemre én is közelítek ehhez. Megpróbálok mindennap örülni annak, hogy tudok mozogni, hallok és látok, amiben persze benne van az a félelem is, hogy ez nem lesz mindig így.

Kozma Vera

Ütő Endre

operaénekes (Budapest, 1937. június 2.)

„Mindenik gyökér a Föld szívéből húzva, visszatér...”

Szüleim háromszéki székelyek. Apai nagyapám unitárius esperes, apám jogászember, bíró, aki az ötvenes évek gyilkos légkörében, egzisztenciavesztése árán is igaz ember tudott maradni. Anyai felmenőim református székelyek, ügyes kezű, tehetséges mesteremberek. Anyai nagyapám világot járt műbútorasztalosként intarziát oktatót erre szakosodott iskolákban a harmincas években. Az első bécsi döntés után kerültek Magyarországra, menekülve a borús erdélyi jövő elől. Így születtem én meg itt, Budapesten, és nevelkedtem Kőbányán, erős unitárius és demokrata-plebejus szellemben. A vallásom büszkévé, gondolkodásomat illetően pedig bátorrá tett. „Isten benned van”, hallom ma is. Hiszek tehát az emberben, de nem hiszek minden embernek.

A flaszterkoptató, kőbányai vagányként megélt gyermek- és ifjúévek a plebejusszellemet, a sportszerűséget mélyítették el bennem. A Szent László Gimnázium nagyszerű tanárai és az otthonról hozott szellemi batyu az átlagosnál nagyobb tisztánlátást és szel-

lemi szabadságot nyújtottak. Sport- vagy színészi karriert terveztem, ebből a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola ének tanszaka valósult meg, Palló Imre kiváló művész jó fülének köszönhetően. 1963-tól 1996-ig voltam az Operaház magánénekes. Zenei karrierem sokszínű, sikerekkel és kudarcokkal szegélyezett. Elénekelhettem az operai repertoár legszebb basszus szerepeit: Timur (*Turandot*), Colline (*Bohémélet*), Mephisto (*Faust*), Gremin (*Anyegin*), Kékszakállú (Bartók), Sparafucile (*Rigoletto*), Arkel király (*Peléas és Mélisande*), Ramfis (*Aida*), Sarastro (*Varázsfuvola*) stb. Kb. ötven szerepformálás. Aztán következett a neheze: öt és fél év az Opera főigazgatói székében. Innen mentem (?) – küldtek (!) – nyugdíjba 58 évesen. Belekeveredtem a politikába is, mint hal a hálóba. Szerencsére nem lettem „partra vetett”, idejében kibújtam a hínárból, bár nem úsztam meg sérülések nélkül. Az én egzisztenciám ugyanis soha nem fonódott össze a politikával. Belső nyugalمامat tökéletesen biztosította a belém nevelt és felismert tény, hogy a politikai hatalomnál mindig nagyobb a szellem, a kultúra, a művészet hatalma. A politika és a költségvetés szűk látókörű döntőnökei csak látszólag lehetnek győztesek. Nem fogják fel ugyanis, hogy egy nemzet kulturális elszegényítése milyen veszedelmesen kártékony lehet. Nem látják be, hogy a kultúrnemzeti lét mennyivel magasabb minőségű, mint a politikai.

Csillagjegyem szerint Iker vagyok, a kínai zodiákus szerint Bivaly. Az első a művészet levegő(jegyű)-lebegő ihletettsége, a másik az erős

MEPHISTO (FAUST)
GOUNOD OPERÁJA

föld(jegyű)-vonzatú munka és alkotás jelképe. A lovasberényi évekkkel (Budapestnek végleg búcsút intve) az utóbbinak jött el az ideje. Mindig érdekelt a néprajz, az organikus kultúra. Szeretem a földet, a növényeket, állatokat, s ma már elképzelni se tudnám léteemet a berényi kétszáz éves parasztházam, gyümölcsfáim, szőlőültetvényem nélkül. A sokak által még ma is földtúrónak csúfolt paraszti közösség, a kétkezi munka, az egyéni gazda önállóságának hagyományát sugárzó ősi ház felszabadította bennem a szunnyadó reneszánsz képességeket. Anyai őseim „génhíradóként” testesültek meg a kezem alól kikerülő faragványokban, szobrokban, kis-

plasztikákban, hommage-tablókban, szárnyas oltárokban stb. Hatvannyolc magyar népballadát faragtam vagy mintáztam meg, saját faragott kapumat csukom be, az általam faragott bútorokra ültetem le barátaimat. Ihletőim a magyar mese- és mondavilág, a Biblia Újtestamentuma, történelmi és irodalmi nagyjaink, a magyar mitológia, de a groteszk sem áll távol tőlem. Nem hivatásos képzőművészként több mint két tucat kiállításon vagyok túl. A LENKE galéria – amely múzsám és feleségem, alkotótársam nevét viseli – rendszeresen fogad látogatócsoportokat, szépszámú honi és külföldi érdeklődőt.

A közéleti passzivitás 2006-ban már nemcsak remetegondolat. Az én hazámban a politikai abszurd kiteljesedni látszik. Elérte már azt a pontot, hogy közéleti szerepet vállalni nem érdemes, mert mindenkit bemocskol az a tömény tisztátalanság, amely mára már mindent ellepett. Hetvenévesen pedig már jobb földközelen maradni és kívülről szemlélni a dolgokat. Várni, hátha A Kárpát-medencébe is betör egyszer valami egészséges lélekkönynyító-tisztító szél. Egy szellő, amelynek nemzeti demokrata, európai keresztény és plebejus fuvallata is van. Jó lenne, ha megérhetném!

Maurer Dóra

képgrafikus (Budapest, 1937. június 11.)

Fábián Évi felvétele

Az 1960-as évek elején „pszichorealisztikus” rézkarcokkal kezdtem pályafutásomat, de a nyomtatott képgrafikai tevékenység töltése az évtized végére átalakult a tágabb értelemben vett nyomhagyás funkcionalitásának, majd a mozgás, azon belül az *eltolódás* általános fogalomkörének vizsgálatává. A nyomhagyás különböző formáiból következett, hogy a képi médiumok más ágait is használatba vegyem. Amennyire kellett, megtanultam fényképezni, az 1990-es évek

közepéig experimentális filmeket készítettem (remélem, lesz még rá alkalmam), és 1970 körül kialakítottam egy máig működő, formailag és tartalmilag időről időre megújulni képes festészeti programot. E médiumok nem egymástól független területek a munkámban, hanem áthatják egymást és áthatja őket a megismerésre törekvés és az analitikus gondolkodás. Az 1970-es évek eleje óta szakmai életem szerves részét képezi kiállítások rendezése, írások publikálása és 1975 óta a művészeti oktatás, előbb szakkörökben, 1987–91 között az Iparművészeti, 1990-től a Képzőművészeti Egyetemen. A fiatalokkal való foglalkozás hatására pozitív változásokon mentem át.

A hetvenedik év elérését csodálkozva konstataálom, nem összegzek, nem jubilálok, nem szándékom ünneppel lefékezni a dolgok folyamatát. 1984-ben, az Ernst Múzeumban rendezett zsúfolt kiállításommal letudtam a retrospekciót, mert akkor a továbblépéshez szükségem volt rá. Azóta jobbára az előttem sejtett dolgok érdekelnek, miközben érzékelem, hogy ami kialakult a munkámban, folyamatosan jelen van. Mindez kívülről nézve szerteágazónak tűnhet, számomra viszont nyilvánvaló, hogy egyetlen nagy kört járok be, mindig kicsit máshogy. Pszichikai, szociográfiai megközelítéssel ki lehetne következtetni ennek a néhány vonatkozásnak, az „anyagomnak” az eredetét és az okát, de azt hiszem, végül is életkedven, megismerési étvágyon, bátorságon, biológiai és erkölcsi töltésen múlik minden.

Maurer

Kelemen Elemér

pedagógus (Eger, 1937. június 13.)

Túl az emberélet útjának felén mind gyakrabban érezni késztetést a számvetésre. Így, a hetvenedik születésnap előtt pedig – férfi őseim életkorára is gondolva – ez már szinte kötelesség.

A felkérésre válaszol – a talentumokról szóló bibliai példázatra utalva – két alapkérdésre próbálok feleletet találni: mit kaptam útravalóul – és mit tudtam visszaadni belőle?

Ami a gyökereket illeti, előkelő családból származom. Egri és felvidéki (Selmezbánya környéki) őseim vincellérek, bányászok, asztalosok, nyomdászok és boltosok – törékeny, korán haló férfiak és szívós asszonyok – voltak. Mélyről kapaszkodtak – és toltak felfelé engem, az első generációs értelmiségit a családból. Egyébként volt közöttük mindenféle náció: magyar és török eredet, tót és sváb vonal; a „nagy tekenő” egy kelet-közép-európaít (= embert és magyart) kovászolt belőlem. Nagycsaládban nőtem fel, három fiútestvéremmel együtt, szorgalmas, családszerető, gyermekeikért élő szülők elsősülöttjeként. Ez kötelességeimet és lehetőségeimet is meghatározta. Nyolcéves koromtól minden nyáron kenyérkereső munkát végeztem, de élnem kellett képességeimmel és igazodnom kellett a családi elvárásokhoz. (Nagyapám és édesapám teljesületlen ifjúkori vágya a tanári pálya volt.)

Családom ezért – immár csaknem ötven éve gyakroló családfőként

mondhatom – a legszenvedőbb dolog számomra. Feleségem kollégám is (szoktam volt mondani: legközelebbi munkatársam), aki nemcsak az otthon biztonságát adta számomra mozgalmas életünk során, hanem – született tanítóként – a kontrollt is jelentő szakmai háttérrel. Hogy milyen apa voltam? Felnőtt fiaim életpályája és a családi összetartozás

azt igazolja, hogy sikerült továbbadni az örökséget.

Szerencsésnek mondhatom magam azért is, mert nekem több házat adott a végzet. Az igazi, az őshaza a mostoha szülőföld, Eger. Négyéves korom óta az elveszített éden nosztalgijával gondolok vissza rá. Aztán a Dunántúl, Tolna és Somogy kisvárosai: messze ringó – és micsoda élményekben, barátokban, kalandos játékokban gazdag! – gyermekkorom, majd pályakezdésem és felelős (magamért és másokért is felelős) felnőtté érésem világa. És Budapest – először 1955 és 1959 között –, ahol eszmélkedtem, és ahol a történelemmel és Istennel perlekedve kerestem és – úgy hiszem – megtaláltam magam. Majd – több mint húsz éve már – újra Budapest: a pálya megannyi buktatót is rejtő, újabb állomásai. Ha kitekintek lakásom ablakán, nyugtat a Duna és a budai hegyek látványa, de egyre gyakrabban menekülök is a szennyezett környezet (nemcsak a kutyaürülék és a szmog) fővárosából a Balaton mellé, vidéki – somogyi!

– „birtokunkra”, és nem tudok betelni a kerttel, az újjászülető tóval és a túlpárt panorámájával.

És az iskolák... Első tanítóm: nagyapám, aki nemcsak a betűvetésre tanított ötéves koromban, de belém oltotta ifjúkori lelkesedése baloldali (= felvilágosult, humanista, demokratikus) világszemléletét. Az elemi, majd az általános iskola, később a falusi kisgimnázium tanítói és tanárai, akik – példájukkal – élethivatássá formálták bennem a családi készletet. A „rendes” egyetemi évek – tanárain és barátaim hosszan sorolható lajstromával (és a „Kolhoz-kör” vitáival, a Rajk-temetést követő városi sétával és József Attila versével az Andrassy úton – Levegőt! –, a 23-i folytatással, majd a keserű kijózanodással). És a „rendetlenek”: az egymást követő munkahelyek és a munkahelyeken kívüli szakmai közösségek, szinte mindenütt kitűnő munkatársakkal, igazi csapatokkal. Mindezek megerősítették bennem rendhagyó pedagógushivatásomat. Így lettem botcsinálta – és amatőr – közoktatás-politikus és – ezt tartom fontosabbnak – a neveléstörténet tanára és a magyar iskola múltjának, jelenének szenvedélyes kutatója.

A kínai bölcsesség szerint az elültetett fa, a megírt könyv és a nemzett fiak igazolják az emberi létet. Jelenem – önmagamnak mindenekelőtt –, hogy mindháromat teljesítettem. Ültettem fát – „igazit” is (az öreg barack a ligeti kertben már elmúlt harmincéves), jelképeset is (egyike-másika talán termőre fordul). Írtam könyv(ek)et és temérdek más – hasznos vagy haszontalan – opust; a történeti munkák, remélem, hozzájárulnak a múlt – az ezeréves magyarországi iskola – leletmentéséhez. Fiaim pedig az unokákban folytatódnak, akiknek fejlődését,

eszmélkedését csodálattal vegyes kíváncsisággal figyelem. Talán ők – és tanítványaim – igazolják majd a leghihetősebben, hogy értelmes, emberhez méltó volt ez a hét évtized.

Függelék

1937. június 13-án születtem Egerben. Magyar-történelem szakos középiskolai tanári okleveletem az ELTE Bölcsészkarán szereztem (1959). Tanítottam Dombóváron és Kaposváron, ahol később – 1969 és 1983 között – a Somogy megyei Pedagógiai Intézetet vezettem. 1983-tól Budapesten élek. Voltam minisztériumi főosztályvezető, fél évig közoktatási miniszterhelyettes, az OPKM főigazgatója, majd tudományos főmunkatársa és a Budai Képző (2000-től az ELTE Tanító- és Óvóképző Főiskolai Kara) tanára, főigazgatója. 2006-tól nyugdíjas vagyok. A történettudomány kandidátusaként főleg a 19–20. századi magyar oktatáspolitikai történetével foglalkozom. Számos szakmai és közéleti tisztségem közül az Országos Köznevelési Tanács tagságát (1996-tól), az MTA pedagógiai bizottsági tagságát (1996-tól) és a Neveléstörténeti Bizottságban tizenkét éven át (1991–2002) betöltött elnöki – 2002 óta tiszteletbeli elnöki – tisztségét említhetem. Legnagyobb elismeréseim: az Apáczai Csere János-díj (1979), a Trefort Ágoston-díj (1998) és az ELTE Eötvös-gyűrűje (2005). 1959-ben nősültem, feleségem Peres Sarolta; fiaim: Elemér (1960) és Péter (1971).

Kelemen Elemer

Baracs Dénes

újságíró (Budapest, 1937. június 14.)

Gondolom, az összeállítás szereplői közül nem én vagyok az egyedüli, aki képtelenségnek érzi, hogy már a hetvenediknél tart. Pedig oly közelinek tűnik még az a nap, amikor – hétéves voltam – becsöngetett házunk kapuján az apám.

Szüleim magántisztviselőként ismerkedtek össze, és hároméves koromban már elváltak. Apám azonban 1944. október 15-én megjelent pesti, már csillagos házunknál, és anyámnak elmondta: nála és második feleségénél nagyobb biztonságban lehet a gyerek az elkövetkező nehéz időkben, mivel ők ekkor már hamis iratokkal éltek és illegális kapcsolataik voltak. Anyám nem habozott: átlátta, hogy igaza van. Bölcs és szerencsés döntésnek bizonyult (a túléléshez az utóbbi is nélkülözhetetlen volt).

Így ő is meg tudott szökni az Auschwitz felé tartó menetből (egy hétéves kislíával ez nehezen ment volna), és Budapest ostroma után boldogan ölelhetett ismét magához.

Ezután néhány kolozsvári év következett, ahol anyám az Igazság című lap szerkesztőségében dolgozott és idegen nyelvű rádióadásokat gyorsírással lejegyezve egymaga állította össze a külföldi híreket. A lapnál a gyerekmellékletben közreműködve kaptam kedvet későbbi szakmámhoz. A hírekkel való kapcsolatomban akkor kezdődött és azóta is tart, csakhogy mindmáig népes csapatban végzem azt, amit anyám hajdan egyedül. Néhány további budapesti, majd bukaresti iskolai év után az Eötvös Loránd Tudományegyetem szerencsémre éppen akkor indított újságíró szakot, amikor különböző tanügyi reformok eredményeként Bukarestben már 1953-ban leérettségizhettem az ottani magyar líceumban.

Szakedolgozatomban Bálint Györgyről írtam, ő fogalmazta meg – Goethe Faustjának toronyőre után szabadon – a hivatás credóját a maga drámai korában: „arra született, hogy lásson, arra rendeltetett, hogy nézzen, hűséget esküdött a torornak”. Erre sokszor kellett gondolnom, különböző „tornyaimban”, tudósítói „órhelyeimen”.

A szolnoki megyei laptól ugyanis, ahová az egyetem elvégzése után kerültem 1958-ban, az MTI hívott el 1960-ban, és a hírügynökségnél meg is találtam a helyemet és a pályámat. A budapesti szerkesztőségi évek és különböző munkakörök között Peking, Párizs, Brüsszel, Bukarest volt tudósítói kiküldetéseim színhelye. Feleségem, Klára, aki külkereskedő volt, Pekingben csatlakozott hozzám, és azóta is velem tart, Judit lányom is ott született, hogy aztán Brüsszelben találja meg élete párját és hivatását.

A tudósítói pályának, mondhatnám, ilyen következményei is vannak – de páratlan ajándékai is. Eredetileg Rómába készültem, de abból csak egy néhány hónapos ösztöndíj és egy riportkönyv lett jóval később, Pekingbe viszont a magam számára is váratlanul kerültem 1969-ben, a kínai „kulturális forradalom” idején.

Pekingből akkor tíz-egynéhány újságíró tudósított csupán: zűrzavaros helyzet és rendkívüli felelősség volt ez a „toronyőrnek”. Kína akkor olyan távolinak és rejtélyesnek tűnt, mint a Hold, ahová abban az évben szálltak le az amerikaiak. Ők is használták ezt a hasonlatot, amikor Nixon elnök 1972-ben – világpolitikai földrengést okozva – Pekingbe látogatott. Ott lehettem, megörökíthettem az érkezés pillanatát, amelyet a világ egyenes közvetítésben láthatott – de amelyről az akkori kínai média csak pár soros közleményben számolt be.

Néhány olyan év után, amikor nálunk csak jót, s néhány más olyan év után, amikor csak rosszat volt szabad írni a kínaiakról, megpróbáltam a tényleges életet bemutatni tudósításaimban és első riportkönyvemben. *A Fal mögött: Kína* címmel jelent meg ez a híradás. Még öt kötetet inspirált a kínai tapasztalat. A nyolcvanas években olyan változások tanúja lehettem egy rövidebb kiküldetés során, hogy *Tanuld meg újra Kínát!* címmel készítettem el a folytatást.

1987-ben született Teng Hsziao-ping életrajza, azé a pragmatikus politikusé, aki a „kulturális forradalom” zűrzavarának véget vetve a világ legnépesebb országát a gazdagodás kapitalista útjára vezette. A sok tekintetben kritikus könyvet legnagyobb meglepetésemre lefordították és Pekingben is kiadták 1988-ban – félmillió példányban. (Ettől persze nem lettem milliomos: Kína akkor még nem írta alá a szerzői jogvédő egyezményt – de később, amikor újra Pekingben jártam, a kiadótól kaptam két rekesz zománcvázát.)

Franciaországi élményeimet és tapasztalataimat négy másik könyvben dolgoztam fel – az egyikben azt is megírtam, amit „Párizsból nem jelentettem”. A könyv napok alatt elfogyott, a magyarok oly kíváncsian vetették vigyázó szemüket akkor is Párizsra, a francia demokrácia világára. Brüsszelből akkor küldhettem tudósításaimat, amikor Magyarország még csak a társulásról tárgyalt, Bukarestből és Erdélyből a kilencvenes évek nehéz átalakulásai idején. Nehéz megmondani most, miről volt nagyobb kihívás írni, az egzotikus – és mára világhatalommá vált – távoli országról (ahová minden visszatérés azóta is reveláció), a francia politikáról és civilizációról, a brüsszeli európai fővárosról vagy az izgalmas és hozzánk ezer szállal kötődő szomszédságról és az ottani magyarokról.

Végző soron mindez begyűrűzik sorsunkba a globalizálódott világban. Szeretném hinni, hogy munkám a szélesebb közönség tudását is segítette, gazdagítja – a kitekintést a sokáig elzárt, mára pedig drámaian megnyílt világra. A szakmai elismerések, egyebek közt a Pulitzer-emlékdíj 1996-ban és az Aranytoll 2006-ban, talán ezt is nyugtázzák.

A legnagyobb díj persze az, hogy a világ iránti kíváncsiságom egyben hivatásommá, életpályámmá is válhatott, s hogy amit láttam, amit tapasztalok, amit megértek, ily módon megoszthatom az olvasóval.

Ez akkor is így van, ha glóbuszunk lakói az értelem csodálatos vívmányait nemhogy nem használják értelmesen, hanem éppenséggel a civilizáció létét veszélyeztetik: háborúk, túlnépesedés, végtelen gazdagság és elfogadhatatlan szegénység, az éghajlat felmelegedése, vallási fanatizmus, terrorizmus, gyűlölködés, politikai acsarkodás – a lista hosszára nyúlhat.

Még az információ is önmaga ellen fordulhat, egyre inkább a szenzáció, a bulvár, a felületesség, a pillanat igényeit kényszerül kielégíteni. Az összefüggések elemzése és feltárása, az értékek közvetítése gyakran szélmalomharcnak tűnhet.

De feladni nem szabad.

Még akkor sem, ha az ember már ebben a megtisztelő összeállításban szerepel – vagyis, bármily hihetetlen, már hetvenes.

Bócz Endre

ügyész (Budapest, 1937. június 20.)

Édesapám első generációs értelmiségi volt: ügyvéd. A távolabbi felmenők és rokonok mindkét ágon földműves gazdálkodók voltak Kajászószentpéteren (Fejér megye). Az anyai nagypapám tulajdonában lévő ottani családi „fészek” – ha nem nyaraltunk éppen – üresen állt.

Egy jól menő budapesti ügyvédi iroda tulajdonosának szépreményű fiaként kezdtem ismerkedni a világgal. A jövő azt ígérte, hogy majd Sárospatakon, Oxfordban s végül a budapesti egyetemen szerzek diplomát, és úgy viszem tovább az irodát.

A háború számomra a világ természetes állapotának, a „katonásdi” és a „katonaeletről” szóló nosztalgikus elbeszélések meseszerű elegyének tűnt. Édesapámat és másokat (rokonokat, ismerősöket) behívtak ugyan katonának, de Budapest első bombázását (1942. szeptember 4.), amikor négy bomba az ágyamtól cca. 200 m távolságra robbant fel a Városma-

jori templomon, nyitott ablak mellett átaludtam, ám másnap estére már visszhangot keltett bennem a felnőttek aggodalma.

Aztán híre jött, hogy ez vagy az az ismerős a „frontra” került; hogy egyik rokonunknak megfagyott a lába „a futáskor”; hogy a szentpéteri szomszéd „eltűnt, de le-

het hogy él”; és mivel közben iskolás is lettem, ezek már árnyalták a fogalmaimat. Szentpéteri házunk tornácáról szemlélhettük a Budapest felé tartó amerikai bombázókötélékeket 1944 nyarán, láthattuk a csepeli olajfinomító füstjét meg a lezuhant repülőgépek roncsait és a bennégett halottakat. Már el tudtam olvasni a Makó környéki harcok borzalmairól beszámoló fényképes újságcikkeket, majd folyamatos ágyúdörgést lehetett hallani, és a menekülő emberek azt beszéltek, hogy ha mindenkit talán nem is, de az ügyvédek családtagjait biztosan kivégzik az „oroszk”. Végül mindenünk odaveszett ugyan, de

épen és egészségesen megmaradtunk, és 1945 nyarán édesapám is hazakerült. Azt, hogy sok évtized munkájának minden eredménye vált semmivé, és hogy Sárospatak meg Oxford köddé foszlott, talán máig sem fogtam fel a maga teljes súlyában.

Bicskére költöztünk. Itt kezdtem személyesen is tapasztalni, hogy megváltozott a világ, s hogy az új világ nem igazán szeret bennünket.

Szívesen és jól tanultam, de az általános iskolától az egyetemig mindig „egyéb” (E7) származású „osztályidegen” voltam; bűnömül rótták fel, hogy édesapám ügyvéd lett. Továbbtanulási törekvéseimet az illetékesek soha nem támogatták; a sportnak köszönhettem, hogy 1956 nyarán, gyermekkori vágyaimnak megfelelően, bejutottam – egy év kihagyásával – az ELTE Állam- és Jogtudományi Karára. Négy év múlva „*summa cum laude*” diplomáztam – és az elhelyező bizottságtól megtudhattam, hogy a jogi pályán számomra Budapest területén nincs állás, s vidéken sincs az igazságszolgáltatásban munkalehetőség.

...Némi kerülővel, Götz János akkori fővárosi főügyész segítségével (őt megnyerte az államvizsgán nyújtott teljesítményem) 1961-ben mégis ügyészségi fogalmazó, majd ügyész lettem. Az idősebb kollégák, különösen, akik az 1951–54-es években „küldetéssel” kerültek az ügyészi karba, még éveikig gyanakvással kezeltek.

Nyilvánvaló volt ugyan, hogy az ügyészi munkából nem lehet meggazdagodni, de ez nem érdekelt. Bőségesen kárpótolt a szellemi függetlenség; az, hogy legjobb tudásom és lelkiismeretem szerint dolgozhattam, meg hogy érdekes és felelős munkám volt, amely a köz érdekét szol-

gálja. Kandidátusi fokozatot is szereztem, később főügyészhelyettes, majd a budapesti ügyészi kar bizalmából 1990–2001 között fővárosi főügyész lehettem. Paradox módon volt ugyan, akinek a szemében újra „gyanús” lettem mint „ismert régi ügyészségi vezető”, a szakma szabályai szerint végzett munka azonban igazolt. Hazai és nemzetközi szakmai és tudományos fórumokon is szerepelhettem, s a jogi oktatásba is bekapcsolódhattam.

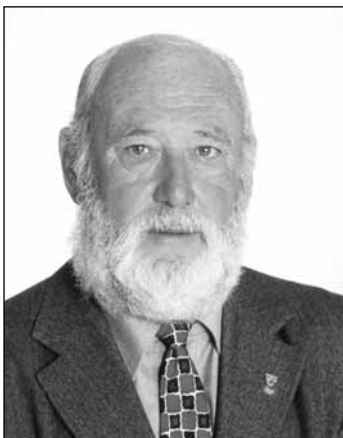
Engem mind a szülői ház, mind a sport ahhoz szoktatott, hogy a nehézségeket le kell küzdeni. „*Mutasd meg, mit tudsz*” – mondták. Számoltam azazal, hogy a mért adatok csak a sportban döntenek; másutt szél ellen kell vitorláznom, sokkal többet kell nyújtanom, mint a kedvezőbb „pedigréjű” vetélytársnak. Ügyészi munkámban is tartottam magam édesapámnak ahhoz az útmutatásához, hogy az emberekkel mindig, minden körülmények között emberségesen kell bánni.

Ma is vallom: tisztességes munkával is lehet érvényesülni, tekintély pedig nem a beosztás (és a vele járó hatalom) ad, hanem a hatalom mértéktartó gyakorlása révén szerezhet valaki átmeneti tekintélyt egy beosztásnak. Az utcán, számomra ismeretlen emberek manapság is gyakorta szólítanak meg kedves szavakkal, így hiszem, hogy a közönség megértette törekvéseimet – és ez, meg a jó lelkiismeret, többet ér minden hivatalos elismerésnél. Ezt igyekszem manapság hallgatóimban is tudatosítani, bár néha lehangoló, hogy mind többen más tényezőket vélnek a siker zálogának.

Németh Pál

atlétaedző, festő (Szentkirály, 1937. június 20.)

Németh Pál „nyugalmazott” atléta mesteredző, festő, kiállítóművész (Szentkirály, 1937. 06. 20., anyja: Márffy Gizella) Cs.: Németh Marianna, ny. tanítónő, igazgatóhelyettes. Gy.: László (1960), Csaba (1962), Zsolt (1971). Nyolc unokája van.

Iskolái: 1943–51 négy elemi (Szentkirály), majd Polgári Fiúiskola, 1951–55 Nagy Lajos Gimnázium, 1958–60 asztalosipari tanuló (mindhárom iskola Szombathelyen), 1964–1968 Jáky József Útépítő Technikum (Székesfehérvár), 1968–69 edzőképző a TF-en. Képzőművészeti Főiskolára készült. Jaksa István festőművészhez járt diákkorában rajzolni, festeni tanulni. 1958-ban felvételizett a Képzőművészeti Főiskolára, de politikai okok miatt

(1956-ban 15 hónapra elhagyta az országot), annak ellenére, hogy remek felvételi eredményt produkált, nem vették fel. Elkéseredésében 18 évig nem vett ecsetet a kezébe. 1976 karácsony másnapján, felesége ajándék „kellékeivel” újra elkezdett festeni. Rendkívül sok elfoglaltsága miatt vasárnapi festőnek vallja magát (41 önálló kiállítása volt). Elsősorban akvarellképeket fest.

Munkahelyei: asztalos, főraktáros, a Városi Tanácson műszaki előadó, telepvezető, útépítő technikus, építésvezető, majd 1977-től főfoglalkozása atléta dobóedző.

A sporthoz való kötődése gyerekkorában kezdődött. Az óráközi szünetekben és iskola után, mezítláb, a harisnyából és lószőrből készült labdát addig rúgták, míg maguk is teljesen lerongyolódtak. Már 1947-ben szervezett keretek között fociedzésre járt (hatvan-nyolcvan gyerek volt egy focilabdára). A Nagy Lajos Gimnáziumban a testnevelőjük megszerettette velük a kosárlabdát, éltek-haltak érte. Az érettségiző IV. C. osztályban mindenki igazolt versenyző volt. Tizenhat éves korában bekerült a Szombathelyi Haladás NB. I-es kosárlabdacsapatába mint tartalék játékos. A hatvanas évek elején kiesett a csapat a legmagasabb osztályból. A nyári szünetben barátja unszolására megpróbálkozott a kalapácsvetéssel, ami kezdetben nagyon nehéznek bizonyult, de az az évi megyei bajnokságon 45,84-et dobott, ami akkor megyei csúcs volt, és ez nagy lökést adott további fejlődéséhez. Legjobb eredményével (67,68) a világranglista 37. helyezettje volt. Kétszer volt magyar bajnokságon harmadik. Világversenyre soha nem jutott ki, mert olyan mezőny volt előtte (például a mexikói olimpián indulók), amelyben Zsivotzky nyert, Lovász harmadik, Eckschmidt Sándor pedig ötödik volt.

Amire nagyon büszke, hogy egyszer sikerült legyőznie a világcsúcstartó, Európa- és világbajnok Zsivotzkyt (harmadik lett), aki akkor már leszálló ágba volt, de nem annyira, hogy ne akart volna nyerni. Zsivotzky azt nyilatkozta, hogy azért nem fáj neki a vereség, mert olyan ember győzte le, aki nagyon sokat tett ezért.

Veterán világversenyeken nyert Eb-t, vb-t és olimpiát.

Hatvannyolcban már edzői papírja volt és folyamatosan edzősködött, ez év július 4-én 52. évét kezdte meg munkahelyén. Amit maga nem tudott megvalósítani, azt mások által szerette volna elérni. Sok segítséget kapott az emberektől, de többen voltak, akik mindent megtettek, hogy gátolják. Ebben a kettősségekben telik az élete. A javuló eredmények tovább növelték irigyei számát.

Versenyzői világsikereket értek el. Olimpiát kivéve minden világversenyt nyertek. Közel hatszáz magyar bajnoki címet szereztek a magyar bajnokságon a különböző korosztályokban. Többször volt az év atlétaedzője, 1998-ban a legjobb magyar edzőnek választották. Mesteredző, a Kemény Ferenc-díj, a Vas Megyéért Díj tulajdonosa, Vas Megye Örökös Bajnoka. A megye érdekében kifejtett munkájáért a 2004. év Vasi Emberének választották.

Soha nem politizált, de a kommunista rendszerrel nem szimpatizált. Sajnos 1989–90-ben nem történt meg az igazi rendszerváltás, és azóta is hazugságban élünk.

Lehet, hogy azért, mert idősebb lett, érzékenyebbé vált. Ha bekapcsolja a tévét, ömlik a szenny, a mocskok. Az olyan értékek, mint a becsület, igazmondás, kötelességtudás, szeretet, megbecsülés, munka, hűség, elvesztek. Vesztebe rohan a világ.

Vagy lehet, hogy a baj az ő „készülékében” van?

Czinder Antal

szobrász (Budapest, 1937. június 25.)

Az életkorom sosem érdekelt. Annyira, hogy kb. 12 éves voltam, amikor egy orosz film címe után (Támadás 6.25-kor) megjegyeztem, hogy egyáltalán június 25-én születtem. Ezen a napon született a zseniális Karinthy Frigyes is, csak ő 1887-ben volt kis csesemő.

Valamiféle tehetséget a képzőművészethez apámtól örököltem, aki Jaschik Álmosnál tanult, nagyon tehetséges vasárnapi festő volt és hétköznap nyomdász-grafikus.

Anyám családjából a finom munkához való érzéket kaptam, ott többen

voltak férfiszabók, éppúgy, mint Dürer családjában sok órás-mester. Családunk svájci-osztrák eredetű, valószínűleg emiatt vagyok elég szorgalmas élethivatásomban, a szobrászatban. Általában kitartó, a legjobb eredményre törekvő, sokszor valami feltalálónonással.

Mindig rajzoltam, sok érmet mintáztam, doborműveket (emléktáblákat), kisplasztikákat és

közterületekre kerülő szobrokat.

Csak pillanatokra voltam a művészettörténészeknek, kritikusoknak fontos, kedvenc nem voltam soha.

Hogy nekik nem nagyon tetszik, amit alkotok, nem bánt. Visszatekintve és a jelenben is örülök, hogy megcsináltam, amit eddig mintáztam, szeretek rájuk nézni. Jó pár szobrommal, éremmel, rajzommal meg vagyok elégedve, mert sokszor meglátom bennük, hogy olyanok, mint amit CZINDER ANTAL csinál. (Aki ezt nem hiszi, nézzen utánam.)

Különben szeretek csöndes, napos vasárnapon sétálni szülővárosomban, Budapesten, a kihalt utcákon, a néha nyitott ablakon kihallatszó zongoramuzsikára elmélázni.

Nagyon szeretem a fákat, néha egy szép formájú fát éppolyan gyönyörködve nézegetek, mint egy szép nőt.

Ha korunkban ilyen fontos is lett a technika, mindenféle gépek, nekem a Balaton feletti határtalan csillagos ég az elbűvölő – ott egy szép pillanatig az ember érzi és érti a „véges végtelent”.

Szeretem a klasszikus zenét, különösen Chopin zenéjét és a rock and rollt. Szeretek verseket olvasni, sok magyar költő versét ismerem, néhányukat még személyesen ismertem is, és gyakran jut eszembe egy-egy vers vagy verssor. Úgy érzem, érzelmi életemben fontos szerepük van nagyon régóta.

Valami formában mindig harcoltam az ellen, hogy megalázó helyzetbe kerüljek, és én senkit soha nem akartam megalázni.

Bárkivel tudok egyenrangúan beszélni, legyen az nagy hatalmú igazgató, politikus, kőműves, takarítónő.

Átélttem gyerekfejjel a második világháborút, ahová elvitték az apámat,

aki a nagy orosz hómezőkön halt meg. Budapest ostroma alatt anyámmal rejtgettünk a pincében egy szomszéd zsidó családot, megmentettük az életüket.

Az ötvenes években a lakásunkból a házmester feljelentésére társbérletet csináltak. Jártam egy évig Esztergomban a ferences rend kollégiumába, ahol a szerzetes tanárok nagyon sokat vertek pálcával, vonalzóval, kukoricára térdepeltettek, sokszor voltam beteg.

Egyáltalán nem haragszom rájuk: csak meg akartak törni és elképzelésük szerint meghajlítani. Végül anyám hazavitt.

Átélttem mint képzőművészeti főiskolás az 1956-os forradalmat és szabadságharcot, akkor úgy éreztem, mindent látnom kell, mert illet a jövőendő életemben soha még egyszer nem élhetek meg. A tüntetéseken mindenütt ott voltam, volt fegyverem, de senkire nem lőttem vele, nem tudok, nem akarok embert, állatot ölni.

Szeretem a hazámat – de amikor a hatvanas években a Fradi meccseire jártam ki mint szurkoló, akkor sem téptem le magamról a ruhát, ha a kedvenc focistám gólt lőtt, ezért nem szeretem a melldöngető magyarságot.

Igyekeztem művészhez méltóan gondolkodni és élni.

Jó lenne majd a nyolcvanévesek évkönyvébe is bekerülni (ha lesz ilyen és ha én is leszek) – akkor majd másról írok.

Czinder Antal

Dávid Kiss Ferenc

színész, filmszínész (Székesfehérvár, 1937. június 27.)

A színész Thália papja – lapos közhely ilyet mondani, csakhogy én ezt a „papságot” komolyan vettem, mint egy gyerek, és hittel hiszem, hogy a színház az egész életemet követeli, mint ahogy Isten szolgálata egész embert kíván. Szolgálni a színházat testtel-lélekkel-szellemmel, ez a dolgom.

Most írásra kértek, hát írok. „Csak sort sor alá, tapogatva...” Áradna belőlem a hetven év élménye, eseménye, történése, de hát „csak lassan, Petti fiam, lassan”, mint aki járni tanul. Ötven éven át mások (óriások, író-gondolkodó hatalmasok) szö-

vegeit tanulva, gondolataikat magamévá téve játszottam, így azonosultam szavaikkal és gondolataikkal, már-már a saját érzéseim is Arany, Babits, Shakespeare, Dosztojevszkij megfogalmazásában szólalnak meg. „Minden szó végző!” – mondogattuk a pálya derekán színész kollégák, és valóban szörnyű a színész agya, elég egyetlen szó, és eszébe jut egy verssor, egy részlet, egy monológ, mert minden szót leírtak már a nagyok.

A nyári szünetben születtem (vasárnapra), ami szerencsésnek mondható, mert sem az iskola, sem később a munkahelyeim, a színházi elfoglaltság nem zavarta a születésnapokat. Két nővérem után én, a későn jött fiúgyermek, apám nevét kaptam. Apám taxisofőr volt, s mire a világra kezdtem eszmélni, már barakruhában láttam őt, amikor kimenőt kapott. Besorozták a taxival együtt. Később a frontra vezényelték, akkor már csak a tábori lapok és a három kiskorú maradt anyámra. Fontos megemlíteni a mozi varázsát, ebben egységes volt a család, mert megejtette már a születésem előtt. Mihelyt hordozható voltam, vittek a moziba, anyám öléből emlékszem az Ozra, az volt az igazi csodák csodája! Csakhogy az iskolába indulásommal együtt már hazánkba ért a világégés. Mivel gyakorló katolikus vallási nevelésünk (végigimádkoztuk apám frontszolgálatát – haza is ért épségben, és taxizott tovább) erősen hatott rám, még az ötvenes évek elején naponta jártam ministrálni, és nem léptem be az úttörők közé. Nem otthoni befolyás miatt, talán inkább csak gyerekdadból. Mivel semmilyen gimnáziumba nem vettek fel, „kénytelen” voltam az ország legjobb iskolájába menni, Pannonhalmára (1951). Túlzás nélkül állíthatom, ott tanultam meg mindent, de mindent: a hivatalos tananyag mellett latint, novellairást, újságszerkesztést, fotózást, színdarabrendezést, játékot, FILMET, s úztük a sport minden ágát. Persze aki 1955-ben a bencés gimnáziumban végzett, azok közül senkit nem vettek fel egyetemre, főiskolára. Helyhiány! Negyedszerre vettek fel a Színház- és Filmművészeti Főiskolára (1958). Addig az akkor egyetlen működő magán-színiiskolába, Rózsahegyi Kálmán Színészképző Stúdiójába jártam, elég díszes társasággal. Közülük jó néhányan mentek a Főiskolára, s volt, aki egyenesen színházhoz került.

A Főiskolán Kiss Ferenc fh. lettem, s azt mondták, rendben, de ha eljutok a diplomáig, valamit kezdjek a nevemmel. Ugyanis Kiss Ferenc, a színész (drága

Feri bácsi) a börtönévek és a fizikaimunkás-évek után újra színpadra léphetett. Tudtam én ezt, hisz ő is fehérvári születésű, meg a nehéz éveiben én vihettem a régi jó barát, Rózsahegyi Kálmán bácsi üdvözlését. 1955 óta ismertem, bár rokon kapcsolat nem volt köztünk, csak nagyon megszeretett, tiszteletbeli fiává fogadott, később a pályán még játszottunk is együtt egy tévéjátékban. A harmadik évfolyamon főszerepet kaptam egy „felejthető” nagyfilmben. Első forgatás, első interjúm a hétvégi Film, Színház, Muzsika című újságban. Ott már az állt a fényképem alatt: Dávid Kiss Ferenc fh. Apám nevéhez ragaszkodtam, s megkülönböztetésül fölvettem a Dávid nevet. Nos, ennek több belső magyarázata van. Ezek közül kettő lényeges. Az egyik: Dávid, de nem a király, hanem a parittyás! A másik a pannonhalmi egykori magyartanárom, a csodálatos osztályfőnököm, Dávid atya. Iránta való tiszteletem is ezt kívánta, életem egyik meghatározó személye volt.

Szóval 1958-ban elindult a kemény főiskolai munka (korai kelés, 6-kor Sportuszoda, délelőtt sok haszontalan és néhány nagyon hasznos elméleti óra). A mindentudó, mindenhez kedvet csinálni tudó csodapedagógus: Hegedüs Géza! Drámatörténet, világ- és magyar irodalom olyan előadója, mint egy mágus. Délután a szakmai órák. Osztályfőnökünk Várkonyi Zoltán (sokan irigyeltek érte, joggal), tanársegéd Vámos László, beszédtanár Sulyok Mária. Este színház; elsőben még csak nézhettük, másodiktól statisztálás, kis, majd nagyobb szerepek, de csak a Nemzeti Színházban. Akkor még nem tudtam, később a magam bőrén tapasztaltam, hogy a színészetet mint mesterséget csak ellesni lehet – hát mi lestük. Éjjel meg tanultunk a másnapi órákra. (Kemény, erőltetett bencés tempó, *ora et labora* – imádkozzál és dolgozzál – a rend jelszava, hát én még imádkozás helyett is dolgoztam, tanultam, megszállottan, mint egy szerzetes.)

THURZÓ GÁBOR AZ ÖRDÖG ÜGYVÉDJE
CÍMŰ DARABJÁBAN,
PÁBER ANTALLAL (VÍGSZÍNHÁZ, 1966)

A huszadik érettségi találkozóra utaztam Pannonhalmára, akkor már 15 éve a pályán, változatlanul kemény munkával. Dávid atyával sétáltunk a Vár körül. Mesélte, hogy látott Győrben Lucifernek (tudtam), két kisdíákjával nézte meg, majd huncutul azt mondta: „Na, Franci, egyedül maradtál!” Arra értette, hogy már az összes osztálytársam családot alapított. Azt feleltem: „Dávid atya, ketten maradtunk! Te Isten papja, én Thália papja.” Mosolygott, értette. Ugyan nem fogadtam cölibátust, de számomra a színészet egy szigorú papi hivatás. Úgy tisztelem a színházat, mint a templomot, ahol a színpad a szentély, esténként szertartást mutatunk be, és ha kell, belehalunk!

1962-ben diplomáztam. Rá kellett jönnöm, hogy Thália istenasszony a legszeszélyesebb nő. Amilyen nehezen

engedett közel magához, úgy kényeztetett el: három év – három Shakespeare! Diplomám a *Rómeó és Júliából* Mercutio, a Pécsi Nemzeti Színházban első szazonban Jago az *Othellóban*, a következő szazonban *Hamlet* címszerepe. Ebben láttak a Vígszínház felelős vezetői, és még Pécsről meghívtak vendégszereplésre a Dunai Ferenc *Az asszony és pártfogói* című darabba, ahol az asszony Ruttikai Éva, a négy pártfogó: Páger Antal, Benkő Gyula, Latinovits Zoltán és én. Ez igazi mély víz!

A bemutató után Várkonyi Zoltán három évre szerződtetett – nyolc év lett belőle. Csodálatos évek voltak, de aztán jöttek a nálamnál is fiatalabbak, előttem pedig az érett, nagy színészek, így vákuumba kerültem, nehezen tudtak szerepet osztani rám, én meg tele voltam energiával, játszani akarással. Egyik szerepem során összehozott a sors Gyurkovics Tiborral, és e nagy találkozásból megszületett a *Döntés órája* című monodráma, amelyet a székesfehérvári Vörösmarty Színházban mutattunk be 1972-ben. E darabbal aztán bejártam az országot. 1972–73-ban a Győri Kisfaludy Színházban a *Tragédiában* Lucifert játszottam, de ekkor már várt vissza a Pécsi Nemzeti Színház (1973–81-ig újra ott), ahol Sík Ferenc, volt főiskolai évfolyamtársunk lett a főrendező. Csodálatos nyolc év, 46 bemutató, Illyéstől Hernádiig, Shakespeare-től Agatha Christie-ig, Ibsentől Camus-ig. Aztán a Veszprémi Petőfi Színház (1981–84-ig), a Budapesti Kamaraszínház (1984–92-ig), majd szabadúszó, vagyis művészeti szolgáltató betéti társaság lettem, hogy számlaképes legyek, ha alkalmi felkérést kapok. (Próbált volna valaki például Básti Lajostól számlát kérni, mint egy pincér: „Volt kérem öt darab Ádám, két Higgins, az annyi mint... plusz áfa.”)

A tatabányai Jászai Színházban az *Othellóban* Brabantiót, Desdemona apját játszottam (napra pontosan negyven évvel a Jago-szerep után), továbbá hol itt, hol ott, ahol szükség volt rám. 1997-ben nyugdíjba mentem, pedig egy színész nem megy nyugdíjba soha – ahogy a pap sem. Néhány megszállottal évekig tartó kemény küzdelmet folytattunk egy új művészeti központ létrehozásáért, amelynek két fontos eredménye volt, az egyik egy hároméves színiiskola, míg a másik elvezetett a szarvasi Weöres Sándor Színház megalapításához 2000-ben. Ehhez az időszakhoz köthető első olyan rendezésem, amelyben játszottam is: Lebović *A világítótorony* című darabja. A színház mellett számos filmben, rádiójátékban, televíziós produkcióban játszottam, az Iskolatévétől az Esti meséig szinte mindenféleképpen, tévéjátékoktól a sorozatokig sok száz filmben. Tháliának nemcsak papja voltam, de harcosa is, többféle értelemben. Noha sosem voltam katona, rengeteg katonát alakítottam, minden rangban, minden hadseregben, beleértve a szkafanderes űrhajóst is.

Íme hetven év vázlata. Hiszek a sorsban, a gondviselésben, az Égi Rendezőben, Istenben. Hiszek az igazi művészet tisztaságában, erejében és örökkévalóságában. Hinnem kell magamban, míg erővel bírom, és míg valahol valakinek adni tudok. És a többit... a pannonhalmi tablónk jelmondata: „*Permitte Divis cetera*” – a többit bízd az istenekre.

Sándor Kiss